

**125 ÉVE SZÜLETETT
NÉVADÓNK,**

**KARÁCSONY SÁN-
DOR**

Bevezető

20 évvel ezelőtt kezdődő egyesületi tevékenységben fordulópontot jelentett 1998, amikor az egyesület felvette Karácsony Sándor nevét. Ekkor több fontos cél között megfogalmazást nyert a névadó emlékének ápolása, a karácsonyi nevelési eszmék megismerése, műveinek feldolgozása, munkássága ma is hasznosítható értékeinek terjesztése, kapcsolatépítés a nevet viselő intézményekkel, megismerkedés a karácsonyi életmű kutatóival.

E cél megvalósítását számtalan esemény, program igazolja. Születésének 125. évfordulója alkalmából csokorba gyűjtöttük azokat az előadásokat, referátumokat, amelyek Karácsony Sándor műveinek feldolgozását, az életmű bemutatását célozták meg, az egyre növekvő tagságunk örömére. Az előadók bővítették ismereteinket, mára meggyőződéssé vált bennünk, hogy:

„Karácsony minden műve pedagógiai fogantatású, nagyon sokszor újrafogalmazza magában a nevelés meghatározását. A pedagógia – vallja – nem más és nem több mint tudomásul venni azt a tényt, hogy közösségi életünkben gyermekek is vannak. A gyermekekkel életközösséget kell vállalni. Ez a szeretet jegyében történik. A katedráról csak tanítani lehet. Erről le kell szállni, mert innen csak a tömeget látni. A nevelés fő tárgya az egyén, mi több, a személyiség. A nevelés közösségi jellegű. A nevelés csak akkor lesz sikeres, ha az egyéniség sértetlen marad, ha megőrzi autonómiáját.

Karácsony szerint a nevelés kulcsa: „A másik ember”.

Pedagógustársaink figyelmébe ajánljuk Karácsony Sándor alábbi gondolatait:

- *„A nevelés két emberi lélek közös funkciója: a nevelőké és a növendékeké.”*
- *„A pedagógus nem lehet elkeseredett, megtorpant ember, mert a pedagógusnak egyetlen karizmája van: a jövőbe vetett hit optimizmusa.”*
- *„Minden gondolatunk, minden tervünk azt célozza: hogy lehetne benneteket vidámabbá, életrevalóbbá, műveltebbé, derekabbá tenni.”*
- *„...az, hogy »magyar«, nem faj, nem vér, hanem lélek dolga. Nem a vér alakította ki a magyar lelket s hozta létre így a magyar fajt, hanem ellenkezőleg, a magyar lélek hatott a vérre s most és minden időben az a magyar faj, amit a magyar lélek áthatott. Mindenki olyan mértékben magyar, amekkora mértékben magyar lélek ereje él és hat rajta keresztül...”*
- *„Valójában a négyszeres bűvészműtávjára nem képes más-fajta nevelő, csupán olyan, akinél vérre megy a játék, nem babra, akinél a nevelés nem életpálya, vagy foglalkozás, hanem maga az élet; a létezés egyetlen lehetséges formája. Az ilyenek lehetnek aztán egy személyben játszótársak, munkavezetők, ideálok, partnerek. Az életes iskolának is négy orcája van. Egyik gyerekesebb, másik emberesebb, de valamennyi véresen komoly.”*

Kiadványunk tartalma

Nyirkos Tibor (egyesületi elnökségi tag): **Karácsony Sándor *A magyar demokrácia*** (hozzászólás, elhangzott 2012. március 30.)

Váradi Istvánné (főigazgató, egyesületi tag): **Karácsony Sándor munkássága** (hozzászólás, elhangzott 2012. március 30.)

Csiha László (egyesületi elnökségi tag): **Karácsony Sándor *A magyar észjárás*** elhangzott 2013. március 20.

Csillag Ferenc (MPT elnökségi tag): **A ma élő Karácsony Sándor** (elhangzott 2016. március 27.)

*Nyirkos Tibor: Karácsony Sándor A magyar demokrácia
(Elhangzott 2012. március 30-án, a DAB székházban, a KSPE
közgyűlésén)*

1. Író és műve

Bevallom, nehezen tudnám megnevezni a könyv műfaját, és ebbe nemcsak saját tájékozottságom hiányos volta, hanem a kötet némi inkohereenciája is belejátszik. A magyar demokrácia történelmünk egyik mélypontján, az újabb háborúvesztés és zuhanás után jelent meg, és a bizakodás adta meg az alaphangját. Nem azt a kérdést teszi föl, hogy a magyarság túléli-e az összeomlást (túlélte), hanem hogy mi a teendő egy ilyen szörnyűséges tragédia után. Már az előszóban - amelyet Veres Péternek ajánl - kifejti a demokrácia sarkalatos tételeit, mintegy ízelítőt adva páratlan elfogulatlanságából, széles látóköréből, mélyen szántó, filozofikus érvelési módjából és az érdeklődést felcsigázó vitamódszeréből. Ennek alapján talán vita-iratnak vagy esszékötetnek nevezhetnénk. Az írásokat a főtéma köti össze, de oly lazán, hogy egyes részletei inkább kitérőnek tekinthetők (Nem ballag már a vén diák, Madisz népi est, Magyar-Szovjet Művelődési Társaság, Új magyar szellemi front, írásbeli érettségi, Szóbeli érettségi, Új egyetem felé, Demokrácia és cserkészlet, Keresztelés, Konfirmáció stb.).

A szerző azonban – az olvasás és megértés elősegítésére – négy főfejezetbe foglalja a könyv tartalmát:

- I. Demokrácia és kultúra
- II. Demokrácia és pedagógia
- III. Demokrácia és egyetem
- IV. Demokrácia és egyház.

Ezek közül szerintem a Demokrácia és pedagógia a legegységesebb, ez adja az egész problémakör magvát.

Karácsony Sándor a két világháború közötti évtizedek egyik legmarkánsabb egyénisége. Tekintélye megkérdőjelezhetetlen, pedagógiai és filozófiai eszméi magával ragadóak, politikai nézetei konfrontálódnak a németbarát politikai orientációval, keményen bírálja a Horthy-rendszer népoktatási, közoktatási kasztrend-szerét. Szóban és írásban nagyhatású közéleti személyiség.

2. Az író és a korszellem

Karácsony Sándor könyvének keletkezési ideje nem mellékes körülmény értékeinek kritikai feltárásában. A háború borzalmai után természetes, hogy számba veszi a múlt bűneit, tévelygéseit, amelyek a tragédiához vezettek. Tollát azonban nem aktuálpolitikai, hanem morális meggyőződés vezeti. Nem történelmi áttekintést ad tehát, nem veszi elő a „mi lett volna, ha” érvrendszerét. Jobban érdekli, hogy mi folyik a jelenben, milyen erkölcsi fogódzók mutatkoznak a kilábaláshoz.

Feltűnő azonban, hogy még egy ilyen széles látókörű, nagyműveltségű ember, valóságos modernkori polihisztor (teológus, filozófus, nyelvész, író), akitől egyáltalán nem idegen a realitásérzék, mennyire nem látja a közeljövő végzetes elfajulását, a demokrácia megcsúfolását, a hatalmi érdek felülkerekedését a ráción, a humanumon. Még csak sejtelve sincs arról, hogy szavai hamarosan elvesznek a demagógia, az osztálygyűlölet zsvajában, s csak később, saját élményei alapján vonja le a súlyos következtetést: nincs szabadság, nincs belátás, testvériség, egyenlőség, kulturált közbeszéd, csak tébolyult propagandabeszéd és bosszúvágy - legalábbis a politikai osztály körein belül. Igaz, ebben nincs egyedül.

Karácsony Sándor a reményt hordozza szívében, a hitet, hogy a jó legyőzi a rosszat, nem szabad belemerülni a tétlen reménytelenségbe. Még nem tudja, hogy megnyilatkozása pusztába kiáltó szó a hatalom számára. Hamarosan félreállítják, egyetemi katedrájától megfosztják (1951), s nemsokára elragadja a halál (1952). Félreállításának indoklása: fideista, irracionalista, voluntarista, egzisztencialista (magyar irodalmi lexikon, Akadémiai Kiadó, 1963). Ehhez nem kell kommentár.

3. Időszerűség

Mivel azonban tudós ember, mélyreható elemzését adja a nevelés és a demokrácia viszonyának. Miután kijelenti, hogy nálunk még nincs demokrácia, megejtő egyszerűséggel vezeti be az olvasót a demokrácia, a szabadság, a diktatúra, a fegyelem, az autonómia fogalmának értelmezésébe. Nehéz volna ellentmondani neki, amikor kimondja – pedig ez paradoxonnak látszik –, hogy *„a szabad embernek nem az szabad, amit akar, hanem szabad neki, nem pedig muszáj az, ami szabad. A »Jó« szabad neki, nem amit akar.»*

Kijelenti továbbá – a tanár és a diák feltétel nélküli autonómiájára utalva –, hogy *„a tanár és a diák között, igenis, alárendeltségi viszony van: a diák alája van rendelve a tanárjának”*; és *„nem velünk egyenrangú fél a gyermek, hanem velünk egyenjogú fél”*.

A mai pedagógus némi megkönnyebbüléssel olvassa ezeket a sorokat. A világos gondolatok rendet visznek a világba, erőt adnak hivatásunk gyakorlásának.

Ugyancsak izgalmas és időszerű mindaz, amit a szerző az iskolai fegyelmezésről ír, mert - mint mondja - az egyetlen igazi fegyelem a munka fegyelme: a munkának olyannak kell lenni, hogy lekösse a gyereket. Különös gondossággal kell bánni azokkal, akiket nem lehet lekötni, mert *„zabolátlanak, fékezhetetlenek, nem a többi gyerekek közé valók”* (ezek olvasása közben jól szórakozunk azokon a példákon, amelyeket a szerző saját nevelési gyakorlatából idéz föl).

És itt van a kutya elásva. Ha vannak olyanok, akik nem tudnak beilleszkedni az iskola rendjébe, akik tehát nem a többiek közé valók, azokkal mit kezdjünk? Karácsony Sándor szembenéz ezzel a helyzettel is. Igen, az iskola felelős a gyermekért; eletesse kell tenni az iskolát.

A demokrácia a nevelőket nehéz helyzetbe hozza – írja –, hiszen a kívülről jövő fegyelmezési módokat és eszközöket határozottan – s tegyük hozzá –, helyesen és jogosan tiltja. Ugyanakkor azonban nem gondoskodhatott egyelőre még arról, hogy

az iskolai növendékek közül eltávolítsa, s nekik megfelelőbb helyekre összegyűjtve nevelje tovább a nehezen nevelhető gyerekeket, hiszen azok nem valók a rendes mindennapi iskolába. (Ilyennek tartja a szerző az abnormis, az ideges, a túlkoros, túlszűfolt osztályokba járó gyerekeket vagy fejlődési zavarral küzdőket).

A lényeg az, hogy Karácsony Sándor nem veti el magát az elkülönítést, sőt különös ellentmondásba keveredik, amikor azt mondja: igenis kezébe lehet adni a tanítónak a nádpálcát, de neki nem szabad használnia. „*Nem üt, szabad neki nem ütnie*”.

A szegregáció a mai iskola egyik legsúlyosabb veszélye. Karácsony Sándor előre látta, hogy lesz olyan idő, amikor minden gyermeket kötelezik a tanulásra, csak ezt nem minden család fogadja el, elszabotálja, végső esetben nincs is abban a helyzetben, hogy a gyermeket iskoláztassa.

Érdeklődőknek ajánlom a hejőkeresztúri „csodaiskola” nevelési metódust, a Komplex instrukciós programot (KIP). Ezt eredetileg a San Franciscó-i Stanford Egyetemen dolgozták ki, s állítólag igen jól működik.

Azért voltam bátor egy látszólag nem egészen ide tartozó információt befejezésül ajánlani, mert Karácsony Sándort minden bizonnyal érdekelné.

Váradi Istvánné: **Karácsony Sándor munkássága**
(Elhangzott 2012. március 30-án, a DAB székházban, a KSPE közgyűlésén)

„*Karácsony Sándor nemcsak tanár, aki évtizedek óta tanít érte lelkesedő fiatalokat, hanem igazi nemzetmentő, aki fiatal és felnőttet egyenként kezelve akar fel-emelni az igaz magyar művelődés és tudomány fokaira.*” (Szekfü Gyula: Lírai történetiszemlélet, Magyar Szemle; 1939)

Karácsony Sándor életműve, pedagógiai munkássága a neveléstudomány valamennyi területét felöleli. Hivatalosan nem tanított 6-10 éves gyerekeket, de Földesen sokat helyettesített az elemi népiskolában. 10 éves kor felett a pedagógia minden területén tapasztalatot szerzett (10 éves kortól az érettségiig, egyetemistákat tanított, iskolán kívüli nevelés keretében ifjúsági mozgalmakat vezetett, szabadművelődést, családi nevelést folytatott).

Olyan emberről van szó, aki nem csak leírta a pedagógia rendszerét, hanem gyakorlatban átélte, művelte, a gyakorlattól jutott el az elméletig. Pedagógiai rendszerét pszichológiai, logikai és filozófiai alapokra építette fel, mely nemcsak a maga korában, de ma is megállja helyét. Tudományos munkásságát rendszerbe foglalta, a társas lélektan és a társas logika rendszerében.

Mi a társas lélek? Teljesen leegyszerűsítve talán így lehetne megfogalmazni: az egyéni lélek a másik egyéni lélek felé fordul. Jellegzetes megnyilvánulása az adok-kapok. Csak értékeset, kincset érdemes adni, mert az értéktelent nem fogadja el a másik ember.

Kontra György azt írta Karácsony Sándorról, hogy „*Filozófiája valódi, eredeti, és időszerű*”. Aktualitása abban rejlik, hogy ha a „mi” életérzésünk nem rendezett, akkor az enyém, az önöké, sem a többieké nem az. Elemi joga minden embernek, hogy jól érezhesse magát, a közösségi életérzése rendezett legyen.

Emeljük ki Karácsony Sándor pedagógiájának néhány alap gondolatát és annak aktualitását! Karácsony Sándor megfogalmazta, hogy *az érzelem, az értelem és az akarat nem nevelhető*. Ez az álláspont újszerű volt akkor, és ma sem ért vele mindenki egyet. De azt már bizonygatni nem kell, hogy az egyén autonómiája ha sérül, akkor sérül az érzelmi, értelmi fejlődés is. Nem az akarati nevelést kell erőltetnünk, hanem a társas életet éljük együtt tanítványainkkal, érzelmi nevelés helyett művészeti nevelést, értelmi nevelés helyett pedig nyelvi és tudományos nevelést kell folytatunk.

A hit nem oktatható – vallja Karácsony Sándor. A növendék elhiszi, amit **a** *nevelő* vall, *példát mutat tetteivel és viselkedésével* a mindennapok során. Nem kell magyaráznom, hogy mennyire fontos a pedagógus példamutatása. Helyes viselkedésével és jó szándékú tetteivel növelheti tekintélyét mind a tanulók mind a szülők körében.

A nyelvi nevelés a központi jelentőségű a rendszerében. Ma is így van az. Az iskolában minden szituációban, minden órán központi szerepe kell, hogy legyen a nyelvi nevelésnek. A nyelv nemcsak a gondolkodás eszköze, hanem a kommuniká-

cióé is. A magas szintű gondolkodás nem lehet nyelvi nevelés nélkül, s hiányában nem vagyunk képesek befogadni a kultúra értékeit. Örkény István gondolatai jutnak eszembe: „*A magyar nyelvet e világ csodájának tartom... Egészen különleges szerencsém, hogy magyarul írhatok.*” Ezt a „csodát” kell közvetíteni a tanítványok felé.

Kiemelten kezeli az *idegen nyelv tanulásának fontosságát* (élő idegen nyelv – közösségek különbözőségét érzékelteti). Egész életében hirdette: látnunk kell magyarságunk helyét Európában. Ehhez pedig legalább egy másik nemzet kultúrájával alaposan meg kell ismerkednünk. Ugye, nem kell ezt magyarázni?!

Természet van (nincsenek külön tantárgyak), ez párhuzamba állítható a projekt-pedagógiával és a kompetencia alapú oktatással, de ennek nehézségeire még vissza kell térnünk.

A tanulás nem cél, hanem közeg, ahol a diák jól érzi magát – vallotta Karácsony Sándor, és vele együtt mi is.

Kontra György: *Karácsony Sándor a nagyhírű professzor* című művében nagy-szerű példával mutatja be azt, hogy *Karácsony Sándor fejlődéslélektana azért olyan becses, mert a mai problémákra is kiválóan alkalmazható*. Nézzük meg a környezeti nevelés problémáját! Ez egy olyan gond, amely a kisgyermekkortól elkísér bennünket halálunkig. Folyamatosan gondot kell fordítanunk a környezeti nevelésre.

Hogyan is néz ki a környezeti nevelés társas lélektani, fejlődés lélektani alapon? Így ír erről a szerző: „*A tudóm kétségkívül az enyém, az én organizmusom egyik szerve. A levegő azonban, amit beszívok a tudómba, már nemcsak az enyém, hanem másoké is. Mások is belélegeznek, meg kilélegeznek ugyanonnan és ugyanoda, ahonnan és ahova én. Senkinek sincs külön, saját levegő-birtoka, amit csak ő használ. A levegő közös kincsünk, de mindannyiunknak elemi joga, hogy részünk legyen benne, hogy mindig eleget és frisset szippanthassunk belőle.*”

Az természetes számunkra, hogy lélegzünk, levegő nélkül nem élhetünk. És sok egyéb nélkül, ami természetben megtalálható. Nem csak az embertársainkkal, hanem a növényekkel, állatokkal és az élettelenekkel egyaránt közös az életterünk. Mi, emberek tudjuk azt, hogy mennyire rá vagyunk utalva a környezetünkre, ezért védenünk kell, tennünk kell érte. A környezet nem magánügy, hanem közügy. Ez minden ember problémája. Mindent meg kell tennünk azért, hogy környezetünket megóvjuk, hogy biztosíthassuk az élethez való jogot.

Beszélnünk kell arról is, hogy milyen hiányosságokat szoktak felróni Karácsony Sándornak a pedagógiai rendszerében!

– *A nevelő nevelő növendékét, ahol a kapcsolatuk közvetlen* – vallja Karácsony Sándor. Itt a számítógép, az internet és vele együtt a közvetett nevelés. A tv-vel, a számítógéppel, az internettel nem foglalkozhatott, mert még nem létezett. De sokat foglalkozott a közvetett nevelés eszközeivel is, mint például: *Az Erő* című ifjúsági havilapban megjelent írásai (10 évig szerkesztette; 1922–1932-ig; A nyolcéves háború címmel kötetben is megjelent a 8 év alatt írt 80 önálló írás), rajzok, képek. A Kéz rovatban a rádiózással foglalkozott, melyet ifjú amatőrök írtak. (Földes

1920, 1921 nyara – A villany nélküli Földesen a lakosok és a diákok ügyessége révén rádiót hallgattak.). Mi ez, ha nem a tehetséggondozás egy formája!

– A számítógépek világában gyakran előfordul, hogy a tanuló tanítja a pedagógust. Hogyan egyeztethető ez össze Karácsony Sándor pedagógiai rendszerével? A pedagógiai alapviszonyában a „*növekedvén nevelünk*” és a „*nevelő növeli növendékét*” nem feltétlenül azt jelenti, hogy a tanító neveლი a tanulóat, hanem azt, hogy „*egyik ember a nevelő, a másik ember a növendék*”.

– Karácsony Sándor műveiben *nem kerül előtérbe a nevelés, tanítás módszertana*. Azzal foglalkozik, hogy mit és miért tanítsunk. Úgy, ahogy ő csinálta, az egyedi és utánozhatatlan. Meghatározó a pedagógus személyisége, de az biztos, hogy olyan módszereket kell alkalmazni, mely nem sérti a tanuló autonómiáját. *Mit jelent az autonóm szó pedagógiai vonatkozásban?* – tette fel a kérdést Karácsony Sándor a híres szárszói konferencián 1943-ban. Így válaszolt rá: „*Azt jelenti, nevelés közben komolyan számot kell vetni nemcsak azzal az adottsággal, hogy ketten vannak ők ketten, a nevelő és a növendék, hanem azzal is, hogy ketten tesznek egyet.*”

Számomra az fogalmazódott meg, mire műveit elolvastam, hogy *merjünk saját dolgainkról saját fejünkkel önállóan gondolkodni*.

Az eddig elhangzottakból adódik a kérdés: Mi a probléma napjaink pedagógiájával? Melyek azok a területek, ahol „*vissza*” kellene lépnünk, és tanulnunk kellene Karácsony Sándortól és a pedagógiai rendszeréből?

– *Csak az lépjen pedagógus pályára, aki elhivatottságot érez*. Karácsony Sándor így vall erről: „*1902 őszén íratlak be Debrecenbe első gimnazistának. Szeptember 10-én 8-9-ig volt az első latin óránk. 9 órai tízpercben láttam meg világosan, hogy az Isten tanárnak szánt. Attól fogva ösztönösen is, tudatosan is készültem erre a pályára. Figyeltem, kritizáltam, töprengtem, terveztem, milyen az ember, ha tanár.*” (Ocsúdo magyarság, 2002.)

– Tudjuk mi is, hogy a *túlterhelés oka a tudományok differenciálódását követő tantárgyi szétaprózottság*. Sokan, sokszor próbálkoztak az integrációs törekvésekkel, a tantárgyak összevonásával (Nagy László: *A tanügy rendezése*), az iskolai műveltség egységesítésével. Kudarca van ítélve mindaddig, míg a tanárképzés ilyen irányú előrelépése nincs megoldva.

– *Még mindig nem rögzült a pedagógusok tudatában, hogy mindenféle nevelés alapja a nyelvi nevelés*. Kérdezni kell megtanítani tanítványainkat. Iskolában az alaphelyzet: növendék kérdez, a nevelő felel. Ezen belül megvan a helye a nevelői kérdéseknek is. Tudják ezt a mai fiatal pedagógusok?

Hiába akarnak módszertani fejlesztésekről beszélni, alkalmazni, *ha a nevelő és növendék alapviszony sérül*. Ha a tantestület tagjaiból hiányzik a gyermekszeretet, az elhivatottság, felelősségtudat mások iránt, akkor még a helyi tanterv szerinti tanítás is sikertelen lesz, nevelésről pedig beszélni sem lehet. Már Karácsony Sándor leírta az *Ocsúdo magyarság szokásrendszer és pedagógia* c. művében: „*A pedagógiai alapviszonyt jelenleg az zavarja, hogy nem őszinte. Ha azt akarom, hogy újra az legyen, szálljanak le a katedráról. Szálljanak le azért, mert a katedrá-*

ról csak osztályt látok, tömeget, és csak tömeglelket ismerhetek meg... Pedig a nevelés célja mégiscsak X. vagy Y., az egyén. Több. A személyiség.”

– *A mai pedagógiának nincs nevelésfilozófiája. A pedagógusokból és a pedagógiánkból hiányzik az optimizmus, a pozitivista filozófia. Karácsony Sándor három pedagógiai regényét – A csucsai front, A Siccki-banda, Holdbéli diákélet – olvasását, elemzését kötelezővé kellene tenni minden pedagógushallgató számára.*

– *A folyamatos nevelési reform nem más, mint tanügyi intézkedések sorozata, melyektől szenvednek a pedagógusok és a tanítványok is.*

– *A tantervváltozások bevezetése során hiányosak az előkészületek a „kapkodás” és a bizonytalanság nyugtalanná teszik a pedagógusokat.*

Előadásomat Sári Gusztáv, iskolánk névadójának gondolatával zárom. Egy olyan gondolattal a nevelés teréről, amely megegyezik Karácsony Sándor pedagógiai elvárásaival is, de ma is időszerű és örökérvényű: *„Tanulhatunk a gyermekeinktől is, mégpedig azt, hogy milyenek kell lennünk az ő szemükben, ha nevelőmunkánkban eredményeket akarunk felmutatni... Nem lehet mondani, hogy igénytelenek a tanulók velünk szemben! Ha ezeknek az igényeknek meg akarunk felelni, nem azért tesszük csupán, hogy népszerűek legyünk a gyermekek előtt, sőt nem is csak azért, hogy nevelő hatásuk minél intenzívebb legyen, hanem azért is, mert saját „lelki egészségünk” érdeke is így kívánja, aminek legfőbb biztosító tényezője a munka öröme.”*

Csíha László: Karácsony Sándor A magyar észjárás című művéről

(Az előadás – amely elhangzott 2013. március 20-án, a DAB székházban, a KSPE közgyűlésén – szerkesztett változata)

Egyesületünk névadójáról, Karácsony Sándorról, *A magyar észjárás* című művének a mai napig is érvényes megállapításait kellene átgondolni és tudatosítani.

Mihály János igazgatóm nagy tisztelője volt a professzornak (tanítványa is), és időről-időre elmondott néhány Karácsonytól hallott megállapítást. Többek közt azt, hogy az iskola rosszul működik, mert a tanár kérdez (aki tud), a diák felel (aki tudatlan). Fordítva kellene lennie. Természetesen ez az ironikus megállapítás csak azt a jámbor óhajt fejezi ki, hogy Karácsony is, Mihály János is, és minden tanár aktív, érdeklődő diákokra vágyik.

Azt is hallottam, hogy pedagógiából úgy kellett vizsgázni Karácsony Sándornál, hogy kérdéseket kellett feltenni a professzornak, s ő abból ítélte meg az egyetemista felkészültségét, szellemi teljesítményét.

Erre a rövid megemlékezésre készülve, nekem is nagyon tetszett ez az eljárás. Ugyanis újraolvasva *A magyar észjárás* című 1939-ben megjelent munkát, nagyon sok kérdésem adódott. Úgy gondolom tehát, hogy én a vizsgázó diák szerepét vállalom, és a kedves közönségnek elmondom a felmerült problémáimat, és azt kérem tőletek, mondjátok el tapasztalataitokat, véleményeteket.

A mű címe *A magyar észjárás*, már feltételezi, hogy van német, spanyol gondolkodásmód is Karácsony szerint.

Én életemben csak turistaként, illetve nyelvtanfolyamon töltöttem el egy kevés időt, védett, úgyszólván üvegházi környezetben, szeretném tudni, hogy olyanok, akiknek bővebb tapasztalatuk van ilyen téren, egyetértenek-e a professzor úrral. A múlt század harmincas éveiben sokakat foglalkoztatott a kérdés, hogy mi a magyar. Az irodalomtörténész Beöthy Zsolt képe rólunk a turáni lovas, más tudós a német vándorral szemben a bujdosó magyart látja nemzeti szimbolikus képviselőnknek. Mai nap is van igény arra, hogy megfogalmazzuk nemzeti sajátosságainkat, gondoljunk arra, hogy mennyire törekednek az úgynevezett hungarikumok megismertetésére a szóдавíztól kezdve a bajai halászlén át a táncházakig.

Karácsony a nyelvben látja a magyar azonosság legfontosabb kifejeződését, nem feledkezve el a népzenénkről, építészetünkről. Nagyon sok példát hoz fel arra, hogy mi mindent tud kifejezni a magyar nyelv szemben a némettel.

Én francia szakos lévén, többször elgondolkoztam azon, hogyan tudnám [franciául] hitelesen visszaadni Tamási szép mondatát: „*Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.*” *Az otthon* nem tudtam lefordítani. Azt persze meg tudom mondani, hogy *délután otthon leszek, gyere el egy kávéra*, de olyan szót nem találtam, amelynek az a jelentése és érzelmi tartalma megfelelna a mi *otthon* szavunknak. Amiben benne van a hon. „*Nem lelé honját a hazában.*” Vigasztalásul szolgál, hogy Kundera, a nagy cseh író is kifogásolta, hogy a *domov* szót, ami olyasmit jelent, mint a mi otthon szavunk, nem tudta lefordítani franciára.

Karácsony a szofokráciát néha (szofokrácián az elitet érti) bírálja, hogy annak nyelve fordításnyelv. Nem tudom, mit szólna a sok *projecthez*, *teamhez*, ha ma élne.

Persze nem a szókinszre irányul elsősorban a figyelme, hanem részben a kiejtésre, az artikulációra, és főként a mondatstruktúrára. Szerinte *a magyar nyelv lényege a mellérendelés*. Mindnyájan tudjuk, hogy költészetünkben milyen szép példákat találhatunk a mellérendelésre, gondoljunk a Toldi első énekére, a Pázmán lovag című balladára, vagy újabban Nagy László versére [*Ki viszi át a Szerelmet*], amely ugyan időhatározói mellékmondatokkal kezdődik, de utána csupa mellérendelés következik. Vagy Kertész László böszörményi költőére. *Ott élni, itt meghalni* című versében írja: *Élni ott, meghalni itt volna jó*.

Természetesen a mellérendelés Karácsony szerint nem grammatika, hanem meghatározza a magyar gondolkodásmódot, a magyar magatartást, a magyar társadalmat. A mellérendelés elvéből vezeti le a magyarra jellemzőnek vélt sajátosságokat, például lovagiasság, szabadságszeretet.

A mellérendelés nála nem mindig egyenlőséget jelent. Inkább olyan egymásrautaltságot, hogy az egyik elem nem létezhet a másik nélkül. Ilyen például a szülő-gyermek kapcsolat, vagy a tiszt és a tiszt legény kapcsolata a hadseregben.

Természetesen a mellérendelés elve érvényesül a pedagógiában is. Azt hiszem, néhány szót mondanunk kell azokról a pedagógiai elvekről, amelyek megjelennek a könyvben, hiszen elsősorban pedagógiai alkotás.

Alapgondolata Karácsonynak, hogy az oktatásnak-nevelésnek magyarnak kell lennie, tehát a magyar észjárás szerint kell felépülnie.

A pedagógusokról szólva szerinte az eszményi tanár polihistor. Ideálja a partikuláris iskola. Mindnyájan tudjuk, hogy a 17–18. században a nagyobb református kollégiumok vonzáskörében kisebb tanintézetek, úgynevezett partikulák működtek. Vezetőjük külföldi tanulmányokra készülő diák, vagy már onnan hazajött tanár, az úgynevezett akadémikus rektor volt. A kis iskolában tanítva gyűjtöttek pénzt a külföldi tanulmányútra.

Hajdúböszörmény egyik kiváló tanítója Diószegi Sámuel volt. Kiváló teológus. Tanítóskodása befejeztével hajdúnánási, hajdúböszörményi, majd debreceni lelkes. A jelenleg használatos református énekeskönyv 278. énekét az ő átdolgozásában szoktuk énekelni. De sokoldalúságát leginkább a *Magyar Fűvészkönyv*, s ennek kiegészítése az *Orvosi Fűvészkönyv* bizonyítja. Ezeket a növénytankönyveket sógorával, Fazekas Mihállyal, a Ludas Matyi szerzőjével készítette. Elképzelhető, hogy a göttingeni egyetem után az akkori Böszörmény nem jelenthetett Diószegi számára szellemi felüdülést, de alázatosan vállalta a vidéki papsággal együtt járó feladatokat.

Fontos követelmény Karácsony rendszerében, hogy a nevelő – a tanítótól az egyetemi professzorig – sokoldalú tudással felvértezett ember legyen.

Érdemes felfigyelni, hogy a vallásos Karácsony miként látja a tanulás-tanítás kérdését. Költői szintre emelkedik stílusa az egyetemi munkáról szólva. „*Csodálatos az élet. A tudás legalább két embernek lehetséges életformája.*”

A jó tanár nem azt tanítja az életről, hogy érthető, megmagyarázható, megoldható, hanem hogy „*csodálatos, határtalan és időtlen titok*”. Ez az élethosszig tartó tanulás Karácsonyi interpretációja.

Ha én megállhatnék előtte, megkérdezném tőle, hogy mit szól az előrehozott érettségi rendszeréhez. Mivel a professzor szerepét Ti játsszátok, jó volna, ha megosztanátok róla a véleményeteket.

Nagyon fontosnak tartotta a személyes viszonyt a tanár és diák között, eszménye a középkori diák, aki együtt vándorolt a tanárával, ha az más egyetemre ment el tanítani.

A személyes viszony kapcsán egy igen kényes kérdésről kell beszélnem, szeretném, ha arra is reagálnátok. A problémára a *Pedagógusok arcképcsarnoka* kötetinek megismerése és a tágabb olvasóközönség véleménye hívta fel a figyelmet. Nagyon sok, a sorozatban megjelent tanítóról, tanárról a szakma, kollégák és szakfelügyelők rossz véleményt alkottak. Több olyan ismerősöm van, akinek munkáját a hivatalos közvélemény értéktelennek tartotta. Egy agresszív szakfelügyelő még nyilvános értekezleten is kifigurázta a kollégát. De az illetőt hálával emlegetik volt tanítványai, köszönik neki, hogy a tanyasi iskola után gimnáziumba irányította őket, s onnan is továbbjutottak. Az elismerő szavak nem az osztálytalálkozó szentimentális légkörében hangzottak el, hanem négy szemközti beszélgetésekben. Akik elmondták: a Kenézy kórház doktornője, egy agrármérnök, egy építésmérnök, egyetemet végzett emberek, olyanok, akiknek már felnőtt gyermekeik vannak, ezért szülőként is meg tudják ítélni a pedagógiai munkát.

Volt egy nagy tudású, folyóiratokban publikáló kollégám, akinek merészebb, szokatlanabb tanítási módszerei egyes érzékenyebb lelkű szakfelügyelőket az „idegösszeomlás” szélére sodortak. Tanítványai közül többen szintén írogató értelmiségivé váltak, de ami talán ennél is fontosabb, ha Böszörményben képzőművészeti kiállítás, író-olvasótalálkozó van, a közönség jelentős számban az ő tanítványaiból kerül ki.

Ha kérdést tehetnék fel Karácsony professzor úrnak – úgy ahogy most nektek felteszem –, az a következő lenne: Nincs-e a nevelésben, az oktatásban valami művészi? Ezen azt értem, hogy nem lehet egyértelműen megmagyarázni, hogy melyik nevelési, oktatási módszer a célravezető. Miért válik be egy eljárás az egyik tanulónál, a másiknál pedig nem, egyik osztályban igen, a másikban nem. Nem lehet egzakt módszerekkel megállapítani, ki a jó tanár, szerintem (de ez csak egyéni vélemény), a humanizmus, az önzetlen gyerekszeretet az, ami valami megmagyarázhatatlan módon meghozza a maga gyümölcsét.

Egyébként Karácsonynak is vannak olyan emlékei, hogy a debreceni Kollégiumban a tanárai sem az akkori legmodernebb elveket, sem a felsőbbség elvárásainak megfelelően oktattak, mégis eredményesek voltak, mert „*őszintén adták bele a közös munkába egész egyéniségüket.*”

Karácsony természetesen nem a rendszer és a módszer ellen van, csak magyar módszert követel, és azt, hogy a mellérendeltség minél mélyebben érvényesüljön. Abban reménykedik, hogy „*kibékül a tanár a diáksággal. Nem egymás fölébe*

keverednek, hanem egymás mellé kerülnek munkaközösségekbe.”

Karácsony *A magyar észjárás* című írása elsősorban pedagógiai mű. Sok megfigyelése van a mezőgazdasági iskolákkal, gimnáziumokkal kapcsolatban. Az a figyelemre méltó, hogy a magyar azonosságtudatot mélyen átérzi, mint ahogy láttuk, a magyar néplélekből vezeti le megállapításait, és erkölcsi panaszként is értelmezhetjük a következő megállapítást.

„Magyarnak lenni: lélek dolga és sajátos feladatunk következménye.”

Csillag Ferenc: A ma élő Karácsony Sándor

(Elhangzott 2016. március 27-én a DAB színházban a KSPE közgyűlésén)

„Mindenkinek egyforma helye van a Nap alatt, de senkinek sincs joga a másik elől elfogni a napsugarat.” – mondja Karácsony Sándor

A mai ünnepi ülésre készülve az internet segítségét vettem igénybe. Karácsony Sándor nevének beütése kapcsán 336.000 találatot jelez a számítógépes rendszer. De ki is az a személy, akire ennyien hivatkoznak, akit ennyit említenek, akire ilyen sokan emlékeznek? Azt szeretném megmutatni, hogy Karácsony Sándor tevékenysége mindmáig hatással van a hazai pedagógiára, gondolatai, pedagógiai gyakorlatainak egy része ma is aktuális, használható. Bízom benne, hogy sikerrel járok.

A Wikipédia szerint Földesen született, egy nem kicsi faluban, az Alföld szélén 1891-ben, és aztán Budapesten halt meg 1952-ben. Azt írják róla, hogy pedagógiai-filozófiai író, egyetemi tanár, a magyar filozófiai gondolkodás egyik legeredetibb alakja.

1902-ben, tizenegy évesen írja a következőt: *„1902 őszén írtam be Debrecenben első gimnazistának. Szeptember 10-én 8-9-ig volt az első latinóránk. Kilencórai tízpercben láttam meg világosan, hogy az Isten tanárnak szánt. Attól fogva ösztönösen is, tudatosan is készültem erre a pályára. Figyeltem, kritizáltam, töprengtem, terveztem, milyen az ember, ha tanár.”*

Igen ritka eset, hogy egy ifjú ennyire tudatosan készüljön a pályára, és ifjúi elképzelésétől nem tántorít, s teljes élete a pedagógushivatásról szól. Mert jelen van a szépirodalomban is regényeivel, jelen van az oktatásban akár a gyermekek iskolai képzéséről, akár az egyetemi hallgatók tanárrá neveléséről teszünk említést. *„Demokráciában nincs diktatúra, de van rend.”* – mondja, s ezt tekinthetjük hitvallásának is. Az idézet 1945-ből származik.

Közismert értékelés:

Karácsony Sándor a 20. század egyik legnagyobb magyar pedagógus tudósa volt. Ritka eset, hogy egy magyar pedagógus a maga korában országos, sőt nemzetközi híré legyen. Karácsony Sándor a 20. század harmincas, negyvenes éveiben az ország legismertebb és legnépszerűbb személyiségei közé tartozott. Nemcsak az ifjúság ismerte és szerette a híres professzort, hanem a felnőttek többsége is elismerte. Szekfű Gyulától Németh Lászlóig, Földessy Gyulától Veres Péterig, Bartók Bélától Kodály Zoltánig, szellemi életünk legkülönbözőbb személyiségei dicsérték, méltatták a gyermekek vezetőjét, a kamaszok ideálját, az ifjak professzorát, mindnyájuk kedves Sándor bácsiját.

Feltétlenül ki kell emelnünk azt is, hogy a 15 éves Weöres Sándor első verseinek szöveggondozója, szerkesztője is Karácsony Sándor volt. Ugyanilyen sort lehet összeállítani lekicsinylő, ócsárló, sőt szélsőségesen elítélő nyilatkozatokból

is, csak a szerzők neve nem olyan tündöklő. Az ilyen állásfoglalások cseppet sem csökkentették Karácsony Sándor hírnevét, sőt hívei számát olykor szaporították is. *Faludi Szilárd* Karácsony Sándor 100. születésnapja alkalmából írt tanulmányában a következőket írja: „...végső értékelésére még nem érett meg az idő. Nemcsak saját tehetségének korlátai, illetve a szubjektívizmustól sem mentes bizonytalankodása, hanem az életmű belső bonyodalmissága miatt sem.”

Ma tehát ismét nézzük meg, vizsgáljuk meg, hogy Karácsony Sándor személye, tudós szerepe, elismertsége a 125. évfordulón méltó helyre került-e! Bizom abban, hogy az előadás végére e kérdésre a választ meg tudjuk fogalmazni.

Minden bizonnyal közelebb jutunk a személyéhez, ha kortársak, munkatársak, tanítványok gondolatait hívjuk segítségül.

Németh László, bár nem volt Karácsony-tanítvány, mégis mágnesembernek” hívja, utalva személyes kisugárzására, megnyerő előadói készségére. Maradjunk még *Németh Lászlónál*, aki ezt is írja: „*Karácsony Sándor a nevelők szókratészi nemébe tartozott: kirántotta a gyékényt a másik lélek alól, lássuk, hogy állsz fel magadtól. ...Én ebben valami veszélyest, majdnem tisztátalant éreztem, mintha a mester és tanítvány viszonyba olyan elemek is bevillanyozódtak volna, amelyeket egy szellemi viszonyból jobb kihagyni.*”

Karácsony Sándor a tanítványaira gyakorolt hatásának vitathatatlan érdeme, hogy számukra olyan alapot, hitet, nézetet adott át, amelyet a különböző tudományterületeken (matematika, pszichológia, néprajz, magyar nyelv stb.) jól tudták alkalmazni. (*Boros, Kövendí* írásai is utalnak erre.)

„*Karácsony nemcsak olvasnivalót, gondolkodni-, és vitáznivalóval látta el a köré gyűltek, hanem feladatot is adott nekik. Munkaközösségben élt tanítványai-val...*” (*Székácsné Vida Mária*)

Vekerdy Tamás több írásában is *Rudolf Steiner*hez hasonlítja Karácsony Sándort. Kitűnő pedagógusnak és pszichológusnak tartja, akinek már a két világháború idején is nagyon értékes gondolatai voltak. „*Karácsony a két világháború között dolgozta ki fejlődéslélektani rendszerét. Ez számos pontjában egyezik más gyakorló pedagógusok vagy kutató pszichológusok olyan megállapításaival, amelyek csak később születtek meg, tudományos munka eredményeképpen.*”

Kontra György pedig így ír az általa igen tisztelt tudósról: „*Karácsony Sándor szakított [...] a tiszteletre méltó hagyománnyal. Nem a logika, hanem a pszichológia felől közelítette meg a nyelvet, nem a hangból, szóból, mondatból próbálta felépíteni, hanem a közösségi életnek vizsgálatából indult ki, és a mondattan részletes tagolása után jutott a szótanhoz, végül a hangtanhoz.*”

Mindezeket a példákat azért idéztem fel, mert megítélésem szerint napjainkban elengedhetetlen az a műhelymunka, amelyet kollégáival, növendékeivel megvalósított, ugyanis gondolatait közkinccsé tette, s ezt – amint vallottak róla a környezetében működők, a ma itt megidézett pedagógusok, kollégák – tovább vitték, alkalmazták.

* * *

Karácsony Sándor életéről, munkásságáról jelentős mennyiségű írás, publikáció áll rendelkezésünkre, amelyek őt, mint pedagógust, filozófust, népnevelőt mutatják be, ahogy erről már korábban is szoltam. Mindenekelőtt pedagógus volt, ez érződik műveiben is. Irodalmárként, íróként azonban kevés szó esik róla, pedig e területen is figyelemre méltó teljesítményt nyújtott. Írásai és életútja szorosan összefüggnek egymással.

Szüülőhelyén, Földesen a helyi református népiskola, majd a debreceni Református Kollégium tanulója. A kitűnő érettségi vizsga után a pesti egyetem magyar–német szakos bölcsészhallgatója. 1918-ban kapta meg tanári oklevelét. Az I. világháborúban szolgálatteljesítés közben súlyosan megsebesült, ennek következtében egész életében mankóval kellett járnia. Az érzékeny, irodalomkedvelő Karácsony Sándor a *Felkavart régi avar* címet viselő naplószerű költeményekben ír azokról a változásokról, amelyek abban az időszakban lejátszódtak a lelkében.

1918-tól a kassai főreáliskolában tanított, amelynek tapasztalatait *A Siccki-banda*, *A barátkeresés* című pedagógiai regényeiben írja le. 1919 októberétől saját kérésére a Zrínyi Miklós főgimnáziumba helyezik. Az ott töltött nyolc év alatt igazgatóhelyettes, osztályfőnök, énekkari felügyelő, könyvtárőr, cserkészparancsnok, hogy csak a jelentősebbeket említsük. E folyamat történéseit, a fiatal tanár viszontagságait, nevelési elveit, pedagógiai fogásait ismerhetjük meg *A csucsai front* című regényéből.

Idézzük fel *A csucsai front – Egy tanár és egy osztály története* című művét, amely mint szépirodalmi mű is remek. Minden fejezetben valami olyan fantasztikus pedagógiai megoldás születik, amelyeket manapság is érdemes alkalmazni. Ezek a leírások tulajdonképpen a „nem szokványos pedagógiai megoldások” körébe tartoznak. Alkalmazásuk viszont feltétlenül hasznos, színesíti a munkát, s mindenképpen javítja a tanár–diák kapcsolatot. *Komlós Aladár* 1931-ben, a regény megjelenésekor a Nyugatban a következő mondattal kezdi kritikáját a regényről: „Zürzavaros időben, ezerkilencszáztizenkilenc októberében egy fiatal tanár kezd tanítani egy pesti gimnázium első a) osztályában. A tanárnak ez az első osztálya, az osztálynak ez az első tanára. Még nincs szakfelügyelő s nincs tanmenet. A körülmények tehát a lehető legkedvezőbbben játszanak össze, hogy a tanár olyan érdeklődéssel élje át az esztendőt, mintha ő tanítana először gyerekeket a világon.”

Most pedig idézzük fel az egyik írását nagyvonalakban! A forrást Trencsényi László adta meg, s ez csupán tartalmi és nem szó szerinti ismertetés lesz.

A példa a következő:

Az egyik fiúcska nem bírt, nem tudott tíz percnél többet ülni a fenekén. Magántanuló volt korábban, így került be az ötödik osztályba és „tanár úr – mondja – én 10 percnél többet nem tudok ülni”. És erre mi a válasz?

– Jó, de 11 percet tudnál ugye?

– Hát azt megpróbálhatom.

– Na, jó, akkor holnap legyen 11 perc. – És a 11 percet leüli a gyerek.

– Megpróbáljuk holnap a 12 percet?

– Megpróbáljuk. – És mire vége van a tanévnek, addigra az 50 perces órát a delikvens ki tudta ülni, s egy pillanatra se kellett őt fegyelmezni, megszügyeníteni. Ez az egyénhez és a fejlődés-lélektani sajátosságaihoz való alkalmazkodás. Tele van ilyenekkel *A csucsai front*.

Harmadik pedagógiai regénye a *Holdbéli diákélet*. Ez az írása szintén folytatásokban jelent meg *Az Erő* című újságban. A lap anyagi okokból 1932-ben megszűnik, ezért a történet csak 1948-ban folytatódik újra. Ebben a művében nem tanárként fejt ki gondolatát, hanem egy tizennégy éves diák bőrébe bújva, aki mindenkiben csalódott, mert úgy érzi becsapták őt. Elkeseredettségében itt hagyja a Földet, és a Holdra száll, megnézi milyen ott a diákok élete. Mivel ott sem könnyű minden tekintetben az élet, visszajön, és itt próbál másként viszonyulni a feladatokhoz. Sikerral jár.

E három regényében, amelyek akár ifjúsági regénynek is tűnhetnek, rajzolódik ki Karácsony Sándor fejlődés-lélektani, pedagógiai szemlélete. A valóságos, ténylegesen megélt helyzetek szolgálják a tapasztalati alapját későbbi elméleti, filozófiai műveinek.

Pedagógiai példák tudományos munkáinak felidézésével:

Karácsony Sándor pedagógiai tevékenysége és vizsgálódása közben rájött, hogy nem lehetséges direkt módon érzelmi, értelmi és akarati nevelés. Az egyén autonóm, így a nevelés tekintetében is az. A valóságban a nevelés mégis létrejön, létrejöhet. Nem történhet másként, mint közösségben, ha a nevelő és a növendék viszonyul egymáshoz, közösséget alkot. Az egyén lelki sajátosságai a másikkal való viszonyulásai során alakulnak ki és fejlődnek.

Karácsony egyik sokat idézett gondolata, amelyre érdemes figyelmünket fordítani így hangzik: „*Az iskola abnormalis hely, ami abból is látszik, hogy ott az kérdez, aki tudja a választ, és annak kell válaszolnia, aki nem tudja.*”

Ezt a gondolatot nagyon szeretem, ugyanis az őt olvasó megtapasztalhatja humorát, amire a tudományos életben ritkán kapunk példát.

Tehát folytassuk tovább a gondolatsort! Karácsony Sándor azt mondta, hogy végtére apa és fiú is elviselhetik egymás, s abba a viszonyba még több is „belefér”, mint amit a demokrácia szabályai megengednek. Itt a fiút tekintsük tanítványnak! E gondolatsor kapcsán a humoros megfogalmazáson túl 2016-ban a következők jutnak az eszembe:

1. Változott-e az iskolai számonkérések módszere az eltelt időszakban?
2. Vajon Karácsony 1939-es – jó humorral, a problémára történő utalással tett kritikai megjegyzése – miért nem jutott el a gyakorló pedagógusok széles köréhez akár az ő, akár az utódok életében?
3. Megengedhető-e, hogy az abszolút tudás birtokosa csakis a tanár legyen?
4. Nem egyszerűbb kérdezni, mint kérdezteni? (*Negyven éves tanári pályám azt igazolja, hogy a kérdés kultúráját elsajátíttatni igen nagy és felelősségteljes feladat, ám ha ezt megtaníttuk a gyerekeknek, akkor közelebb jutunk a sikerhez, ugyanis a gyerek gondolkodását pontosan látjuk.*)

Karácsony Sándor szemlélete nagyon aktuális abban az iskolarendszerben, ahol nem jellemző, hogy az kérdez, aki kevesebbet tud, ahol nemigen látható a kíváncsi növendék, vagy hallgató „eleven kérdőjel” formája. Aktuális, hogy a nevelés helyét újragondoljuk és újrarajzoljuk a lelki térképeken. A nevelését, amely lehet kicsit művészet, kicsit tudomány is, és alkotóképesség-fejlesztő tréning, de leginkább mégiscsak világnézeti viszonyulás.

Úgy gondolom, hogy Karácsony Sándort kell ismét segítségül hívni, hogy a problémakört lezárjuk. Ezt írja: *„A nevelés két emberi lélek közös funkciója: a nevelőké és a növendékeké.”* – Itt ismét egy fontos üzenet, amely az egymásra utaltságra enged következtetni, azaz együttműködés kereteinek kiszélesítését tartja jelentősnek. Érdemes arra is felhívni a figyelmet, hogy a tanár diák kapcsolat Karácsony munkásságában mindig együttműködést és nem hierarchikus viszonyt mutat.

„Minden gondolatunk, minden tervünk azt célozza (ezt a fiataloknak mondja), hogy hogyan lehetne benneteket vidámabbá, életrevalóbbá, műveltebbé, derekabbá tenni?” Ez az az optimizmus, ami Karácsony gondolkodását áthatja. Ismerve életét, akár pesszimista is lehetett volna, de nyilván a habitusból, s az ő pedagógiai és emberi világnézetéből következően társas kapcsolataiban nemcsak, hogy nevelhető, nevelésre ítéltetett lény az emberi személyiség. Ma azt mondjuk, hogy a szociáliskompetencia-fejlesztése.

„A diák ne csak numerus legyen, ismerje meg a nevelő testi-lelki habitusát egyenként!” – jelenti ki Karácsony Sándor. Az osztályban fel kell ébreszteni a szociális felelősséget is egymás iránt. Erre rögtön ott az Arany idézet, mely kiválóan példázza széles irodalmi műveltségét: *„S ha csillagásztak, ő nézvén a csöbe: / Sipkát akasztott más lurkó élébe...”* (Bolond Istók)

A bevezetésben említést tettem arról, hogy Karácsony Sándor korát megelőzve kiemelten fontosnak ítélte meg a pszichológiai ismereteket, s annak mindennapos alkalmazását a pedagógiai gyakorlatban. E tekintetben modern gondolkodónak tekinthetjük. Máig érvényes üzenete a következőképp hangzik: *„A nevelés sosem egyénre hat. Bármilyen meglepő: az egyén nevelhetetlen. Éppen azért, mert autonóm. Autonóm, vagyis saját törvénye van, mint a kisgyerekeknek is, ha alszik, eszik stb. Csak a társas lény nevelhető. Csak a társas-lelki viszony teszi lehetővé a nevelést. Ezért hazudik minden olyan pedagógia (ld. a mai iskola gyakorlatát is), amely értelmi, érzelmi, akarati, hitbeli nevelést hirdet. Ez lehetetlen. Viszont lehetséges a társas értelmi (azaz tudományos), a társas-érzelmi (azaz művészeti), a társas-akarati (azaz társadalmi), a közös hitet megvalló (azaz vallási) nevelés. Ezt kellene működtetni.”*

A nevelésnek értékátadó, értékrendszert kialakító, fejlesztő folyamatnak kell lennie. A nevelés eredménye attól függ, hogy milyen objektív viszonyok, értékek alakulnak ki az emberben. Értékfeladatainak a megoldására kell, hogy felkészítse az embert. A nevelési folyamat sztochasztikus jellegű, azaz a nevelés eredményei és a hatás közötti ok-okozati kapcsolatok nem mutathatók ki azonnal és egyértel-

műen. Mindezt Karácsony pontosan látta, s igen szélesen értelmezte a nevelés szerepét és hatókörét.

Nanszákné dr. Cserfalvi Ilona Karácsony Sándor munkásságáról egy tanulmányában emlékezik meg a Tanító ez év februári számában. Az alábbi gondolatsort innen idézem: „Karácsony Sándor nem reformernek, hanem konzervatívnak vallotta magát, olyannak, aki továbbadja, közvetíti a nevelés tudományát. Hangsúlyozza a demokratikus nevelés fontosságát, ahol a nevelő funkciója meghatározó, ugyanakkor a növendék és a nevelő autonómiája egyaránt biztosított. A »muszájt« a »szabad« váltsa fel, hogy pedagógus és tanítványa szót érthessenek egymással!”

És akkor idézzük ismét Karácsony Sándort, aki 1946-ban a „Demokrácia és pedagógia” című munkájában a következőket írja: „Legtöbbször azért »rossz« a gyerek, mert játszani akar, és nem engedjük, vagy éppen játszik és megzavarjuk [...] azt sem fogom elfelejteni soha s igen nagy bóknak tartom a mai napig, mikor egy első osztályos tanítványom azt kérdezte tőlem: mikor játszunk már egyszer megint nyelvtant, tanár úr, kérem szépen?” Az idézet remek példája az életkori sajátosságok figyelembevételének pedagógiai felelősségére.

Ugyancsak a „Demokrácia és pedagógia” című munkájában írja a következő gondolatot is: „A játékba felejtezett gyermeket nem kell külön fegyelmezni. Ez igaz, mondhatná valaki, de az iskola nem játék. Vagy jobbik esetben is: nem csak játék. Ez igaz, mondom erre most már én is, de elég baj az. Az iskola legyen játék. Azaz mégsem egészen így van. Legyen játék gyerekkorban, munka a növekvő gyerekkorban, cserkészféle a serdülőkorban és a közelgő élet szertartására az *adolescencia* (serdülőkor) korában.”

A különböző fejlődési szakaszokban a gyerekeknek különböző játékokra van szükségük. A változatosság és a játékok formáinak és tartalmának fokozatos gazdagítása elősegíti a szociális, fizikai és kognitív fejlődést egyaránt. A gyerekek a játék által ismerkednek környezetükkel, a világban zajló eseményekkel, a tárgyak különféle tulajdonságaival és a közösségi élettel. Segítségével szinte észrevétlenül tanulnak és fejlődnek, miközben mindez még élményt is nyújt a számukra.

Mi fogalmazódik meg a ma tanárjelöltjei részére a képzésben? Idézem: „Azért, hogy a játékokkal fejlődést, a szükséges fizikai és pszichikai hatásokat elérhessük, minden nevelőnek ismernie kell a különböző korú gyermekek testi és szellemi fejlődésének sajátosságait, fejlettségi szintjét, hogy a leghatékonyabban szolgáló játékokat alkalmazhassák.

Kisiskoláskor

1-2. osztály

Az iskolába kerülés hatalmas átalakulást jelent a gyermek életében. Az eddigi játékot, mint fő tevékenységet felváltja egy sokkal szervezettebb, lényegesen több szabállyal kötött tevékenység, az iskolai tanulás.

- fontos az átmenet, mindig legyen elegendő idő a játékra

- elsősorban játszani tanulnak, az alapkészségeket fejlesztjük

- a játékok legnagyobb része mozgásos feladat, szerepjáték. Tartalmuk és szabályaik egyszerűek

- a játék időtartama ne legyen hosszú, a gyors mozgást rövid pihenők kövessék
- érvényesüljön a játékban a gyermek fantáziája, utánozó készsége, önállósága 3-4. osztály
- az ismert fogalmak szimbolikus felidézése válik érdekessé (vadászjátékok, versengések, hunyójátékok)
- fokozottabb érdeklődés a szerepjátékok iránt
- nehezebb szabályok
- egyes sportjátékok technikai elemeit is el lehet sajátítani

A játék a személyiség alakulására is nagy hatással van: elősegíti a nevelésnek, a harmonikus fejlett személyiség pozitív vonásainak kialakítását, fejlesztését.”

1946-ban, tehát 70 évvel ezelőtt Karácsony Sándor ugyanezt mondja, mi tehát gondolatainak csupán a folytatói lehetünk.

A kiemelések, az idézetek azt bizonyítják, hogy Karácsony Sándor kritikusan látta működésének évtizedeiben az iskolában folyó munkát, minden megnyilatkozásában annak javítására tett javaslatot. Tevékenységét áthatotta a tanítói, tanári praxis, a pszichológia iránti elköteleződés és a totális világkép.

Az előadás végéhez közeledve engedjék meg, hogy egy rövid összegzést adjak a tanító- és tanárképzésről vallott nézeteiről.

Karácsony Sándor értett a pedagógia, a pedagógiai helyzet értékeléséhez, számos munkája bizonyítja ezt, de a legnagyobb sikert „*A magyar észjárás és a közoktatásunk reformja*” című művével aratta. Abban többek közt hangsúlyozta: a tanárképzés újragondolása különösen fontos, hiszen csak jól felkészült, képzett pedagógusoktól várható el hatékony munka. Elítélte, helytelenítette, hogy az óvónők, a tanítók tanulnak a legkevesebb ideig, rossz elképzelés az, hogy a legkisebbekhez elég a legalacsonyabb képzési forma is.

Saját maga nemcsak elméletalkotó volt, hanem gyakorló tanár, különböző korú fiúk, lányok nevelője, ifjúsági mozgalom első számú vezetője, lapszerkesztő és tudományos gyűjtő, kutató, költő. Rájött, hogy tévedésben van a társadalom, amikor értelmiségiekre bízta az ifjúság nevelését. Meggyőző érvekkel elemezte és bizonyította, hogy az értelmiségi, a „szakember nagy feladatokat végezhet a tudományban, a kormányzásban, de a fiatalok nevelése a „lélek-szerinti professzorok, Platontól kölcsönzött szóval, a szofokrácia dolga lenne. Azoké, akik érzik és értik a fiatalok nyelvét, kellő és illő bölcsességgel, szeretet, áldozat és szolgálat képességével.

Bognárné Kocsis Judit 2010-ben írt tudományos dolgozatában Karácsony Sándor tevékenységét a következőkben összegzi:

- *Karácsony Sándor, vagy ahogy sokan nevezik a „nagyhírű professzor” rendkívül népszerű volt tanítványai körében. Előadásaira alig lehetett bejérni, mindenki hallani szeretne volna lebilincselő történeteit.*
- *Bár tesztekéről, szintfelmérőkről nem olvashatunk műveiben, mégis a példáin keresztül érezhető, hogy tisztában volt diákjai képességeivel és megpróbál szinte egyénre szabottan segíteni rajtuk.*

– *Karácsony Sándor műveiben többször bemutat tanítása során felmerülő problémákat, illetve azok megoldásait. Ezeket keresztül jól látható, hogy döntéseiben következetes.*”

Jelen pedagógiánk az iskolai gyakorlat mindennapi hiányosságaival igazolja Karácsony megállapításait, megújító szemléletének igazságait.

A kérdésre – *kinek kell ma Karácsony Sándor?* – Ha valakinek rendkívül nagy szüksége volna e szellemi örökség megismerésére, akkor az a magyar tanulóifjúság, meg annak a felnevelő pedagógusai és igazi növekedést, megújulást igénylő társadalma. Egy Karácsony-kutató, *Deme Tamás* a következőket üzeni a szakmának 2013 októberében: „*Karácsony Sándor pedagógiája ma egyre inkább aktuális. Aktuális, mert szükség van rá, aktuális, mert az élet igazolja, aktuális, mert természetes és lélektanilag, logikailag, filozófiailag megalapozott, s aktuális, mert a lehetséges és szükséges reformok általa leírt előfeltételei megkerülhetetlenek, föltéve, hogy valódi reformot akarunk a nevelésben, a pedagógusképzésben, kultúránk egészében.*” – Lehet-e, szabatosabban megfogalmazni Karácsony Sándor jelentőségét napjainkban?

S most térjünk vissza az előadás címéhez: „*A ma élő Karácsony Sándor*”.

Reményeim szerint sikerült az Önök figyelmét a tudós-pedagógus gazdag, a XXI. századnak is szóló üzenetére irányítanom. Karácsony gondolatával kívánom nem lankadó figyelmüket megköszönni: „*Ha modern pedagógusok akarunk lenni, meg kell fejtenünk az eddig még megfejthetetlen talányt, ismernünk kell a megértés titkát.*”

Köszönöm megtisztelő figyelmüket.

Felhasznált irodalom:

- Bognárné Kocsis Judit: Karácsony Sándor irodalmi munkásságáról – Elektronikus Könyv és Nevelés, 2008/1. szám
- Bognárné Kocsis Judit: Karácsony Sándor pedagógiai modellje és recepciója a református felsőoktatásban – Doktori (PhD értekezés) Pannon Egyetem, Veszprém, 2010.
- Deme Tamás: Karácsony Sándor pedagógiájának időszerűsége, avagy Euthicus feltámadása – Korunk, 1997. októberi szám
- Deme Tamás: Karácsony Sándor természetes rendszeréről – Magyar Szemle, Új folyam XXIII. 11-12. szám
- Heltai Miklós: Modern nevelés - Magyar nevelés - Karácsony Sándor pedagógiája – Kairosz Kiadó, 2012.
- Kontra György: Karácsony Sándor, a nagyhírű professzor. Budapest: BIP, 2003.
- Nanszákne dr. Cserfalvi Ilona: Karácsony Sándor időszerűsége – Tanító, 2016. 2. szám
- Szunyogh Szabolcs, Heltai Miklós, Trencsényi László: Lélektől lélekiig (beszélgetés online változata) Taní-tani Online, 2015. október 11.

